

Ключевые слова: контекст, лингвистический контекст, лингвостилистический контекст, семантика, стилистический контекст, существительные эмотивы.

УДК 811.111:372.

Гелена Лисенко,
Зінаїда Чепурна
(Київ)

ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ФАХОВИХ МОВ: ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРА»

У статті розглянуто зв'язок культури та перекладу, пояснюється залежність якості перекладу від знання особливостей культури того чи того народу. Особливу увагу приділено проблемам перекладу фахових мов, зазначено, що аналіз тексту на рівні лінгвістики тексту підводить перекладача до визначення сорту тексту, а, отже спонукає оцінювати комунікативну ситуацію, а також сприяє вибору стилю перекладу згідно з загальними положеннями інтеркультури.

Ключові слова: культура, переклад, фахова мова, компетенція, соціальна інтеграція,

Переклад фахових мов (Fachübersetzung) як окрема галузь перекладознавства виник приблизно 50 років тому і як наука містить у собі низку теоретичних проблем, не менше, а може навіть більше ніж при перекладі художнього тексту.

Існує думка, наприклад, що переклад фахових мов належить не до мовної, а до логічної компетенції, і, що найбільш точним перекладом є послідовний переклад. Проте це твердження знаходиться у протиріччі з думкою, що для точного адекватного перекладу конче необхідне поняття «культура», тобто, знання культури принаймні хоч би двох народів. Поняття «культура» є досить широким за своєю суттю, а, отже, має багато тонкощів. За підрахунками деяких лінгвістів воно має близько 150 дефініцій.

Наведемо тут два визначення. Перше, найбільш поширене: «Поняття культура відноситься до роботи, яку виконують люди, і до форм життя, включаючи умовності, норми, масштаби, цінності, інвентар знань, які ідеально визначають мислення, вчинки та комунікативну поведінку певної спільноти [2, с. 73].

Друге визначення має багато точок дотику з попереднім визначенням, але сформульоване з точки зору компетентності перекладу: «культурна компетенція перекладу базується на розумінні культури, яка в ідеальному випадку включає країнознавчо-цивілізаційний, а також соціокультурний фон спільнот, всі релевантні для комунікації події і уявлення, культурні розходження в галузі повсякденного життя, соціальної інтеграції, а також культури вираження мовного, ділового та денотативного пізнання [2, с. 210].

Отже, нашою метою є подальший аналіз взаємозв'язку мови й культури та можливості його реалізації при перекладі.

Поняття *культура* багатогранне і тут можна говорити лише про ступінь наближення до чужої культури, про ступінь розуміння своєрідності цієї культури, і водночас *культура* не може бути викреслена з теорії перекладу фахових мов. На перший погляд здавалося б, що переклад фахових мов дуже твереза справа і не може мати пунктів перетину з культурою. Прихильники подібної концепції трактують свою думку таким чином, що фахові тексти мають характер універсальної логічної комунікації, яка реалізується нібито більш-менш однаково в різних мовах завдяки процесу текстуалізації [1, с. 51].

Незважаючи на те, що *культура* має багато дефініцій, у кожній дефініції підкреслюється нерозривний зв'язок між культурою та мовою. Деякі вчені розглядають культуру як частковий фон (національний, етнічний, релігійний), що впливає із суспільної мови та комунікативних стилів, звичаїв, віри, поведінки та цінностей. Вендт Г. [4, с. 193]

порівнює культуру з айсбергом, підводна частина якого складається з комунікативних стилів, релігії, поведінки, історичних цінностей та сприйняття.

Усі нації живуть у полоні своєї специфічної культури, яка проявляється у мові, жестикуляції, міміці, одязі, ритуалі привітання і т. д. Культура впливає на сприйняття, мислення, поведінку членів певної спільноти. Однією з центральних частин поняття культури є орієнтація. Людина орієнтується у своєму матеріальному та соціальному світі (Umwelt).

Національна культура втілюється як колективна свідомість населення, яка дотримується цінностей, норм, правил поведінки (законів, звичаїв) та етико-моральних систем (релігії), а також картин світу та людства, які випливають з релігійного підходу.

Соціальні дослідження подальшого розвитку та змін цінностей у суспільстві збігаються у тому, що для сучасної людини метою є самоствердження в особистому та професійному житті. Здійснення цієї мети можливе в культурі, яка допускає самоствердження мислення в розвитку національної культури, яка не є сталим утворенням, а знаходиться у постійному розвитку.

Г.Хофштеде [5, с. 60] намагається визначити «моделі» культури за допомогою певних ознак. Г. Хофштеде вважає, що кожна людина формується внаслідок певних зразків мислення та способів сприйняття дійсності, враховуючи все, що з нею відбувається протягом життя. Ці зразки мислення, відчуття та потенційні дії він називає ментальними. Вони характерні для кожного індивіда і мають певне ядро.

Г. Хофштеде класифікує кілька різних груп мислення:

- соціальне мислення (ступінь соціального єднання; соціальна дистанція між начальником та підлеглим);
- групове мислення (чоловічі та жіночі ролі, бажані кар'єрні цілі);
- ступінь безпорадності (Unsicherheitsvermeidung);
- орієнтація на тривалі та короточасні цілі.

Інші науковці відзначають такі дрібні елементи культурного побуту, які на перший погляд здаються не дуже важливими для перекладу, але по суті додають нових рис погляду на культуру:

- у ритуалах привітання важливий соціальний статус членів привітання, жести і ознаки, наприклад, чи задіяні руки у процесі комунікації;
- реакції на послуги різні: в Японії можливе вибачення, в той час у Німеччині висловлюється подяка;
- відповіді на питання також залежать від національної культури: в'єтнамець, коли каже «так», то це означає, що він зрозумів питання, негативна відповідь означає, що це дуже важко, і що він буде думати далі.

М. Амман вважає, що в загальній культурі слід виділити три компоненти:

- культуру певного суспільства (паракультуру), яка містить у собі норми, правила і умови, які є обов'язковими для всього суспільства;
- культуру певної групи (дискультуру), яка передбачає норми, правила та умови обов'язкові для цієї групи;
- культуру особистості (ідеокультуру), до якої належать норми, правила та умови, обов'язкові для певної особистості.

На думку М. Амман [6, с. 24] перекладач повинен абстрагуватися від власних уявлень про культуру, розглядаючи чужу культуру в її особливостях пристосування до певної комунікаційної ситуації.

Тут варто було б навести висловлення В. Колера про значення культури для ідеального перекладу: «...існує культура перекладу, яка долає культурні бар'єри, але не так ... щоб чуже, інше перетворювалось у щось незрозуміле, а тому таке, що не перекладається; я би сказав таке, що робить можливим доступ до чужого, до іншого» [7, с. 53-54]. Культура та культурний вимір текстів – з одного боку перекладу, з іншого боку – вони спрямовані на культуру перекладу, яка побудована на принципі прогресії перекладу. Кожен пробний

варіант культурного перекладу, у випадку, коли він хоч частково буде вдалим і є простим наближенням до оригіналу, зменшує ступінь неперекладності і є кроком на шляху до удосконалення перекладу оригіналу, який (теоретично чи практично) становить ідеальний переклад.

Зрозуміло, що експерти, які працюють у галузі фахових перекладів, зроблять усе можливе аби висловлювання авторів щодо культури індивідуума і національних культур були б узагальнені з урахуванням соціальної ситуації національних мов та інших параметрів, які, можливо, ще не входять до реєстру *культура*.

Тим часом професійна підготовка майбутніх перекладачів повинна бути вдосконалена за рахунок таких спецкурсів, які могли б забезпечити знання історії культури, знання ментальності та географічних особливостей країн, соціальних умов проживання. Суспільство чекає від перекладачів адекватних точних фахових перекладів з усіх важливих галузей науки і техніки, економіки та юриспруденції, культури та релігії.

Й. В. Гете в свій час убачав у перекладі одне з найважливіших завдань у спілкуванні світу в цілому.

Серед українських майстрів перекладу на сучасному рівні, звичайно, називають три фігури: О. Кундзіча, М. Рильського і М. Лукаша. Всі вони творили в епоху, коли теорія перекладознавства на заході тільки-но почала розвиватися, але такі явища, як культура народів оригінального тексту, її своєрідність, адекватність, точність перекладу вже усвідомлюється в практичних перекладах. У М. Рильського часто зустрічається термін «естетичність», який має набагато ширше значення ніж «точний, красивий» еквівалент якогось іншомовного слова. Цікаво, що коли М. Рильський перекладав із французької мови «Сірано де Бержерака», він радився з Л. Булаховським щодо історичних обставин «Сірано де Бержерака» Едмона Ростане.

О. Кундзіч, відомий перекладач творів Л. М. Толстого, підносячи культуру чужого народу, посилається у своїй книзі на Гете: «Ми відчули б у загальних рисах притаманний оригіналові історичний колорит і дедалі більше наближались би до цілковитого розуміння образної системи і системи мислення автора, аж поки, зрештою, не змогли б поєднатися з ним братніми зв'язками» [10, с. 223].

О. Кундзіч так описує механізм заглиблення в життя іншого народу: «Поринувши в атмосферу буття іншого народу, перекладач знаходить у ньому нове, незвичне для його національного світовідчуття, що спочатку дивує його, і є не завжди зрозумілим. ... щоб виник творчий імпульс (задум перекласти, показати своєму народові), перекладачеві потрібно заглибитися в новий національний світ, сприйняти його, захопитися ним, певною мірою стати громадянином країни, яка створила мистецтво, що сподобалось йому» [10, с. 224].

І, нарешті, Микола Лукаш, геніальний перекладач «Фауста» Гете, «Дон Кіхота» Сервантеса, закоханий у мову і мистецтво перекладу, натхненно перекладав дух великих творів за допомогою всіх можливих засобів: архаїзмів, неологізмів, діалектизмів та інших незвичних слів. Основне в його перекладах те, що він переймався духом народу, розумів специфіку його культури, мови і дивним чином передавав усе це рідною мовою.

Л. Череватенко так оцінює переклад М. Лукаша: «Лукашева мова ... величезний орган, що на ньому він грав в усіх тембрах і тональностях. Хочете – буде в низькому, а можна ще й у високому. Хочете – спробую у мінорі, але можу і в мажорі утнути!» [11, с. 214].

Не можна залишити поза увагою і напрацювання чудового фахівця в галузі перекладу М. Новикової. Дослідниця визначає роль перекладу для людства таким чином: «В новое время, особенно же в эпоху технических революций и информационных взрывов, перевод взял на себя гигантскую функцию, которую раньше исполняли разве что именно миф и фольклор. Перевод превратил все сюжеты литературы в международные и бродячие, всех писателей (вкуче с их многоязычными переводчиками) – в «сказателей, а все национальные языки и культуры ввергнул в прямой диалог, где собеседники говорят по-разному о едином. Но таким образом перевод принял на себя и соответствующие функции: создание диалога

времён, вовлечение в акустически внятный регистр далёких исторических голосов» [12, с. 87]. І далі вона наголошує на важливість розуміння того, що переклад поєднує національне «сьогодні» з національним «учора» і «позавчора», а також перетворює національні можливості в національні культурні факти.

Зважаючи на проаналізований матеріал, автори вважають за необхідне заглибитись у дослідження можливого впливу культурних факторів зокрема в галузі перекладу науково-технічних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Clyne M. Language and Society in the German-Speaking Countries. / M. Clyne // Cambridge Univ. Press. 1981. – С. 363.
2. Reinhart Sylvia, Kulturspezifik in der Fachübersetzung, Forum für Fachsprachenforschung, Die Bedeutung der Kulturkompetenz bei der Translation fachsprachlicher und fachbezogener Texte./ Sylvia Reinhart // Frank Timme, Verlag für wissenschaftliche Literatur, Berlin. – 2009. – С. 231.
3. Klipsch-Losereit Sigrid, Übersetzen, ein integrativkonstruktiver Verstehens- und Produktionsprozess./ Sigrid Klipsch-Losereit // Verstehens- und Produktionsprozess. Berlin, 1997. – С. 183.
4. Wendt G., Bringung differences – Interkulturalität als eine Herausforderung für die Übersetzer/innen./ G. Wendt // Aktuelle Probleme der angewandten Übersetzungswissenschaft. Sprachliche und außersprachliche Faktoren der Fachübersetzung“ Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2002. – С. 194-216.
5. Hofstede G. Lokales Denken, globale Handelskultur, Zusammenarbeit mit Management./ G. Hofstede // Europäischer Verlag der Wissenschaften, München, 1997. – С. 254.
6. Amman M. Kommunikation und Kultur./ M. Amman // Verlag für wissenschaftliche Literatur, Frankfurt a.M., 1995. – С. 173.
7. Koller W., Linguistik und Kulturelle Dimension der Übersetzung in den 70er Jahren und heute./ W. Koller // Translation zwischen Theorie und Praxis, Innsbrucker Ring Vorlesungen zur Translationswissenschaft. Von Lew Zybatow. Peter Lang Verlag der Wissenschaften Frankfurt a.M. – 2002. – С. 132.
8. Рильський М.Т. Мистецтво перекладу / М. Рильський. – К.: Видавництво «Радянський письменник». – 1975. – С. 342.
9. Булаховська Ю. Л. Із спогадів./ Ю. Булаховська. – Випуск 4. – К.: КМЦ «Поезія». – 2008. – С. 84-88.
10. Кундзіч О. Л. Творчі проблеми перекладу / О. Кундзіч // «Дніпро», Київ. – 1973. – С. 223-224.
11. Череватенко Л.О. Сподіваюсь, ніхто не скаже, що я не знаю української мови. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша./ Л. Череватенко // Словник-довідник. – Київ. – 2002. – С. 713.
12. Новикова М. О. Лукаш в постлукашовом мире. Лукаш наш./ М. Новикова. – Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». Книга 2. – 2011. – С. 57.

Helena Lysenko,
Zinaida Chepurna

THEORY OF TRANSLATION OF PROFESSIONAL LANGUAGES: CONCEPT OF "CULTURE"

The article deals with the relationship of culture and translation. Translation quality is explained by the dependence of knowledge on culture of people. Particular attention is paid to professional translation languages. The author notes that the analysis of the text leads the interpreter to determine the grade of the text and therefore encourages assess communicative situation, and helps to select the style of translation under the general provisions of Interculture.

Key words: culture, translation, professional language competence, social integration

Гелена Лысенко,
Зинаида Чепурная

ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЯЗЫКОВ: ПОНЯТИЕ «КУЛЬТУРА»

В статье рассматривается связь культуры и перевода, объясняется зависимость качества перевода от знания особенностей культуры того или иного народа. Особое внимание уделяется проблемам перевода профессиональных языков. Авторы отмечают, что анализ текста на уровне лингвистики текста подводит переводчика к определению сорта текста, а, следовательно побуждает оценивать коммуникативную ситуацию, а также способствует выбору стиля перевода согласно общим положениям интеркультуры.

Ключевые слова: культура, перевод, профессиональная речь, компетенция, социальная интеграция

УДК 811.16.2'38

Юлія Юріна
(Херсон)

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ РЕСУРСИ АНТОНІМІВ
У ПОЕЗІЯХ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ**

У статті досліджується смислове навантаження антонімів у межах лексичних ресурсів поетичного мовлення Олени Теліги. У поетичному контексті лексеми набувають додаткових значеннєвих відтінків, розширюють асоціативні зв'язки, виявляють потенційні можливості для реалізації контрастної семантики.

Ключові слова: антонімічна парадигма, контрастиви, опозиція, антонімія.

Аналіз дослідження проблеми. Схильність до протиставлення – один із характерних виявів природної особливості людського мислення. У процесі пізнавальної діяльності індивідуум уявно порівнює предмети, властивості, процеси й дії навколишньої дійсності, зіставляє їх, виділяючи серед них протилежні (максимально віддалені один від одного на шкалі просторових, часових та ін. відношень). Об'єктивний світ, розчленований у свідомості індивідуума на пари полярних понять, вербалізується в лексичних одиницях із контрастною семантикою – антонімах. Отже, антонімія як складне й багатоаспектне лексико-семантичне явище ґрунтується на взаємодії позамовних категорій, концептів мислення та мовних одиниць [5, с. 323].

Останнім часом проблеми антонімії перебувають у колі інтересів багатьох науковців. Теоретичні питання лексичної антонімії як семантичної універсалії на матеріалі різних мов (зокрема, російської, болгарської, англійської, німецької, французької) досліджували Г. Гочев, В. Іванова, Л. Новиков, О. Круківська, В. Круковський та ін. Синонімічно-антонімічну парадигму вивчали Л. Введенська, Д. Докторович, Г. Лукіна. Антоніми в системі ідіостилю привертали увагу М. Коспартової, Ю. Лотмана, Л. Матвієвської, Л. Тимофєєва та ін. Дослідження А. Альохіної, А. Емірової, Р. Зорівчак, Л. Ройзензона, М. Сидоренка присвячені фразеологічним антонімам. У 60-х роках ХХ століття активізувався етнолінгвістичний аспект вивчення опозицій, пов'язаний із формуванням структурної семіотики й працями В. Іванової та В. Топорова. У наукових студіях Н. Арутюнової, Т. Булігіної, О. Шмельова та ін. відображено сучасний стан вивчення названого лексико-семантичного явища. Лексикографічний аспект антонімії опрацьовували Л. Введенська, В. Тимофєєв.

В україністиці загальнотеоретичні проблеми антонімії розглянуто водночас із дослідженням лексики (Л. Лисиченко, В. Русанівський та ін.) або стилістики (А. Коваль, О. Пономарів, Л. Мацько та ін.). Окремим питанням лексико-семантичних відношень